

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ТУЗ Роман Володимирович

**Фінансове забезпечення соціально-економічного
розвитку регіону та його удосконалення /**
**Financial support for socio-economic development of
the region and its improvement**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФзм-21
Р. В. Туз

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Н. М. Коломийчук

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	6
1.1. Теоретичні підходи до визначення соціально-економічного розвитку регіону.....	6
1.2. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону	12
1.3. Фінансовий механізм та фінансові інструменти забезпечення соціально- економічного розвитку регіону	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	22
2.1. Оцінка соціально-економічного розвитку України	22
2.2. Аналіз соціально-економічного розвитку Волинської області.....	27
2.3. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку Волинської області та оцінка його ефективності	31
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	37
3.1. Основні напрямки розвитку фінансового забезпечення соціально- економічного розвитку регіону	37
3.2. Стимулювання фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.....	42
3.3. Застосування цільових програм соціально-економічного розвитку регіону.	47
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток як країни у цілому так і окремих її регіонів завжди знаходяться у центрі уваги науковців, що підкреслює їх значимість та вагомість. Такий інтерес до розвитку регіонів особливо актуальний в сучасних реаліях. Військова агресія росії проти нашої країни обумовила необхідність мобілізувати усі ресурси, у тому числі і фінансові на забезпечення потреб оборони країни. Це, у свою чергу обумовлює зниження рівня фінансування інших потреб на всіх рівнях державного управління, недостатність фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Все обумовлює необхідність пошуку нових джерел їх формування, забезпечення ефективного та цільового використання для потреб регіонального розвитку.

Питання, що стосуються соціально-економічного розвитку регіонів в рамках розвитку держави у цілому, визначення наукових положень, що стосуються формування та використання фінансових ресурсів для його забезпечення, застосування відповідного фінансового механізму на фінансових інструментів досліджуються в працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких М. Богун, В. Дмитровська, Л. Добрик, Ю. Євтушенко, А. Жученко, Є. Качмарський, О. Кириленко, Н. Коломийчук, П. Коренюк, А. Крисоватий, Л. Курносенко, В. Мельник, А. Нечипоренко, К. Пугачевська, В. Тарангул, О. Тулай, Д. Файвіщенко, О. Хохуляк, Т. Черниченко та ін.

Не дивлячись на значний доробок вказаних науковців у питання, що стосуються соціально-економічного розвитку регіонів, ряд питань вимагають подальшого розвитку. До таких можна віднести розкриття сутності та змісту терміну «соціально-економічний розвиток регіону», особливостей його фінансового забезпечення із врахуванням сучасних реалій тощо. Це підкреслює актуальність та вибір теми випускної кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Обґрунтування теоретичних та практичних положень, що стосуються фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону та розробка конкретних рекомендацій.

У процесі досягнення поставленої мети будуть вирішуватись наступні **завдання:**

- визначення теоретичних положень, що стосуються фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку, у тому числі уточнення сутності та змісту окремих категорій та понять, побудови відповідного фінансового механізму;

- аналіз соціально-економічного розвитку регіонів із врахуванням соціально-економічного розвитку держави у цілому, оцінка практики його фінансового забезпечення з метою виявлення проблем фінансування;

- визначення та обґрунтування напрямків удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів із врахуванням сучасних реалій.

Об'єктом дослідження є система економічних відносин, які виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Предметом дослідження є сукупність фінансових ресурсів забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів наукового пізнання, серед яких: методи наукової абстракції та узагальнення – для розкриття сутності та змісту окремих понять; статистичні методи, методи групування та порівнянь, табличні – у процесі аналізу соціально-економічного розвитку регіонів, оцінки його фінансового забезпечення; методи узагальнення та синтезу – при визначенні та обґрунтуванні основних напрямків удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Інформаційну базу дослідження становили наукові літературні джерела по темі дослідження, законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють регіональний розвиток та формування і використання фінансових ресурсів у

процесі його забезпечення, Дані міністерств та відомств України, Державної служби статистики України та її регіональних органів, підручники, матеріали із мережі інтернет.

Наукова новизна До основних положень, що визначають наукову новизну дослідження можна віднести наступні:

- уточнення на основі дослідження сформованих в науковій літературі поглядів сутності та змісту окремих понять, у тому числі «регіон», «соціально-економічний розвиток регіону», «фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку»;

- теоретичні аспекти побудови фінансового механізму фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону на основі застосування відповідних фінансових інструментів;

- аналіз практики фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону із врахуванням його особливостей та соціально-економічного розвитку держави у цілому із врахуванням сучасних реалій;

- визначення та обґрунтування основних напрямків фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону серед яких його стимулювання та пропозиції щодо розробки та реалізації цільових програм.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає у доведенні основних результатів дослідження до рівня можливості їх застосування у процесі практичної реалізації завдань щодо фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Публікації. За результатами дослідження опубліковані тези «Теоретичні підходи до визначення соціально-економічного розвитку регіону», (Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 4. Ч. 2.); «Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону» (Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 трав. 2025 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2025).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТУ РЕГІОНУ

1.1. Теоретичні підходи до визначення соціально-економічного розвитку регіону

Соціально-економічний розвиток будь-якої країни визначається у кінцевому підсумку соціально-економічним розвитком окремих її регіонів. Хоча, можна досить обґрунтовано стверджувати, що можливості регіонального розвитку не в останню чергу залежать і від рівня соціального та економічного розвитку країни, стабільності її політичної системи тощо. Це підтверджують і події, що відбуваються в останні роки в нашій країні.

Крім того на регіони покладаються функції щодо надання соціальних послуг безпосередньо населенню в рамках соціальної політики, що прийнята та реалізується державою у цілому, забезпечення реалізації важливих державних економічних рішень, ефективного залучення економічного потенціалу регіону та його інвестиційних ресурсів для вирішення завдань економічного розвитку економічної системи держави у цілому.

Особливо актуальними питання, що стосуються соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни набувають в сучасних умовах. Як обґрунтовано стверджує Є. Качмарський: «В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну склалася нетипова ситуація в управлінні регіональним розвитком, що вимагає нестандартних підходів до вирішення питань соціально-економічного розвитку регіонів, що в свою чергу змушує переглянути довоєнні функції інститутів забезпечення регіонального розвитку та розроблення нових редакцій стратегічних документів регіонального розвитку.» [12, с. 41].

Термін «регіон» походить від латинського «region» – територія, місцевість, область, район. В сучасних економічних словниках цей термін трактується більш широко. Так, у Словнику-довіднику економіста та менеджера вказується, що:

«Регіон – це територіальна одиниця (територіальне утворення субнаціонального рівня), що має специфічні риси (географічні, геологічні, етнографічні, економічні тощо), певну систему органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Регіон – велика індивідуальна територіальна одиниця (наприклад, природна, економічна, політична тощо), дещо відмінна від існуючого політичного або адміністративного поділу. Також під регіоном іноді розуміють певну територію, що відрізняється від інших територій за низкою ознак і що володіє деякою цілісністю, взаємозв’язаністю складових її елементів.» [37, с. 103].

М. Долішній вказує, що: «Регіон розуміється як адміністративно-відокремлена територія України (адміністративна область, а також міста Київ і Севастополь) з особливостями природно-географічного та економіко-географічного положення, набутою економічною структурою і системою розселення, а також системою факторів обмеження його виробничого потенціалу» [6, с. 7].

В. Тарангул на основі проведеного дослідження вказує, що: «Регіон це складна багатофункціональна система, що не вичерпується концепцією “географічного детермінізму”, а тому для забезпечення соціально-економічного розвитку конкретних регіонів необхідна розробка і реалізація програм, що спрямовані на: розвиток ринку праці, системи підвищення кваліфікації, надання послуг, допомоги підприємствам.» [44, с. 143].

Дещо по іншому дається визначення змісту терміну «регіон» в діючому законодавстві України. Так, в Законі України «Про засади державної регіональної політики» виділяється макрорегіон та мікрорегіон: «5) макрорегіон - декілька регіонів чи їх частини, об’єднані за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, у межах яких реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку;

б) мікрорегіон - частина регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, у межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку;» [31].

Можна обґрунтовано стверджувати, що діюче законодавство визначає регіон з точки зору реалізації певних регіональних програм та їх масштабів. На нашу думку законодавцю необхідно у першу чергу дати визначення сутності терміну «регіон» і на основі цього формувати підхід до його використання у процесі регулювання окремих аспектів соціально-економічної діяльності на рівні регіону.

У цілому на основі проведеного дослідження можна характеризувати регіон як конкретну територію з певними особливостями розвитку та стану (природно-кліматичні, історичні), що підкреслюють його особливості в державі у цілому та суттєво впливають на його соціально-економічний розвиток як окремої території держави.

В економічній літературі сформовано декілька неоднозначних підходів до класифікації регіонів. Це обумовлено багатьма факторами, у тому числі і широким аспектом видів економічної діяльності, які визначають профіль (або ж спеціалізацію) конкретного регіону, так різними сторонами та особливостями соціального розвитку регіону. Авторський колектив на чолі із З. Кобелею вказує, що: «Однак, на думку дослідників, найбільш прийнятною є класифікація, що базується на таких критеріях, як ступінь економічного розвитку, фінансовий стан, соціальне та природне середовище, географічні та природні характеристики.» [14]. Виділення вказаних класифікаційних ознак є, на нашу думку обґрунтованим. Але можна виділити ще одну – особливості історичного розвитку конкретного регіону, що, у свою чергу суттєво впливає на його соціальний та економічний розвиток.

Вказані особливості визначають його регіональний розвиток. Під регіональним розвитком, на нашу думку, доцільно загальний напрямок розвитку регіону під впливом цілеспрямованої дії на його окремі елементи зі сторони органів державного та регіонального управління у відповідності до наперед визначених цілей із врахуванням окремих факторів, що визначають напрямки та темпи такого розвитку (наприклад соціальна а економічна ситуація в державі та регіоні, параметри рівня та якості життя тощо).

Слід відмітити, що переважна більшість науковців розглядає в основному економічну складову такого розвитку, який лежить в основі інших аспектів регіональних змін. Так, К. Пугачевська підкреслює, що: «Регіональний розвиток розглядається як такий стан економічної системи регіону, який забезпечує формування високого рівня життя населення на основі збалансованого та стійкого відтворення потенціалу регіону (ресурсного, екологічного, соціального, виробничого, фінансового, наукового).» [33, с. 64]. І далі автор підкреслює, що: «регіональний розвиток має чітку соціальну орієнтованість. Ключовим для регіонального розвитку є забезпечення високого рівня та якості життя населення, покращення показників здоров'я, забезпеченість соціальними благами, збільшення народжуваності.» [33, с. 64].

Об'єктом дослідження виступають процеси, що характеризують соціально-економічний розвиток регіону в рамках розвитку держави у цілому. Разом з тим, в літературі по темі дослідження досить часто ці процеси досліджуються обособлено. Це обумовлено їх значною складністю та багато направленістю. Так, Б. Пустовіт та А. Шандар, на основі того твердження, що: «Соціальний розвиток включає в себе багато сфер суспільного життя: освіта, охорона здоров'я, фізична культура, культура та мистецтво, туризм, житлово-комунальне господарство, громадський транспорт, торгівля та громадське харчування, соціальний захист, соціально-трудова відносина.» [34, с. 61], роблять висновки про те, що: «У загальному розумінні соціальний розвиток являє собою активну соціальну політику, яка втілюється починаючи із державного рівня та закінчуючи рівнем окремої людини.» [34, с. 61].

У свою чергу Л. Курносенко на основі дослідження різних концепцій соціального розвитку приходить до висновку, що: «Ідея сучасних концепцій соціального розвитку реалізується через якісну зміну пов'язаних між собою складними механізмами таких чинників: базових громадських інститутів, соціальної структури суспільства та людського потенціалу.» [22].

Разом з тим окремі сторони соціального розвитку вимагають значних фінансових витрат як на рівні держави у цілому, так і окремих регіонів. Тобто

можна обґрунтовано стверджувати, що рівень та темпи соціального розвитку на різних рівнях економічної системи держави залежить від економічного розвитку: «Взаємне зростання соціальної й економічної систем служить основою для якісних змін, результатом яких є створення соціальної держави, у якій людина є найвищою соціальною цінністю і де створено надійне підґрунтя у вигляді соціальної допомоги для осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах.» [34, с. 61].

У свою чергу економічний розвиток неможливий без соціального розвитку як окремого регіону, так і держави у цілому.

Виходячи з цього обґрунтованим буде дослідження соціально-економічного розвитку регіону як єдиного, комплексного поняття, що витікає із взаємообумовленості ті тисних взаємозв'язків соціального та економічного розвитку. Крім того комплексність дослідження обумовлюється необхідністю регулювання цих процесів як на рівні держави у цілому, так і окремих регіонів. Як справедливо стверджує В. Мельник: «Враховуючи, що ринкове саморегулювання є недостатньо ефективним можна зробити висновки, що державне втручання в соціально-економічні процеси є необхідною умовою подальшого розвитку. Іншими словами, соціально-економічний поступ України в ринкових умовах господарювання, на засадах сталого розвитку, будуть потребувати удосконалення системи державного регулювання.» [25, с. 16].

В економічній літературі існує декілька підходів до визначення сутності соціально-економічного розвитку як держави у цілому, так і окремих її регіонів.

Так, Т. Черничко у процесі дослідження соціально-економічного розвитку територіальних одиниць в умовах інклюзивної економіки вказує, що: «Це включає забезпечення справедливого розподілу економічних ресурсів, стійкого та збалансованого зростання, активну співпрацю між різними учасниками, використання цифрових технологій для розвитку, підвищення якості людського капіталу, соціальний захист вразливих груп населення, його участь у прийнятті рішень та широку підтримку від уряду.» [52].

У свою чергу Н. Струк за результатами дослідження особливостей соціально-економічного розвитку територіальних громад приходять до висновку, що: «Соціально-економічний розвиток територіальних громад – це складний процес, спільна діяльність громади (суб'єктом діяльності з соціально-економічного розвитку є місцева громада); співпраця (партнерство) влади, бізнесу та громади.» [43, с. 16].

В останні роки досить широко досліджуються питання, що стосуються регіонального аспекту соціально-економічного розвитку. Так, Л. Добрик на за результатами проведеного дослідження особливостей та напрямків соціально-економічного розвитку регіону визначає його стратегічну мету і вказує, що: «Вона полягає у становленні, на основі сприятливого інвестиційного клімату, високоефективної соціально орієнтованої економічної системи ринкового типу, яка забезпечить мотивацію до активної діяльності як основного засобу зростання добробуту населення і створить умови для збереження якості навколишнього середовища, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу та інтеграції у світове економічне співтовариство.» [5, с. 8]. На основі цього автор виокремив основні завдання, які необхідно вирішити у процесі досягнення вказаної мети. Серед таких розвиток регіонального споживчого ринку, удосконалення соціальної інфраструктури, створення умов для зростання зайнятості населення тощо.

У цілому при визначенні сутності соціально-економічного розвитку (у тому числі – регіонального) різні науковці виокремлюють конкретні його складові. Для прикладу О. Рудик: «Ключем соціально-економічного розвитку територіальних громад, як показує світовий досвід, є розвиток соціально-трудої сфери (СТС) і, зокрема, покращення ситуації на ринку праці.» [35, с. 95]; І. Лещух на приклад Львівської агломерації підкреслює вплив на його рівень обласного центру [23, с. 138]; І. Кукуруза виокремлює особливості соціально-економічного розвитку країни під впливом процесів асоціації України до Європейського Союзу [21, с. 13].

На основі проведеного дослідження можна характеризувати соціально-економічний розвиток регіону слід розуміти сукупність позитивних змін в економічній та соціальній сфері регіону які призводять до зростання економіки регіону та рівня життя населення.

При цьому повинні зростати показники, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку регіону у державі у цілому.

1.2. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону

Соціально-економічний розвиток регіону як і держави у цілому, є складним та багатограним процесом, що вимагає координації у процесі реалізації окремих його напрямків. Крім того, успішне досягнення поставлених завдань потребує значних витрат усіх видів ресурсів, і, не в останню чергу – фінансових, які лежать в основі залучення всіх інших їх видів (матеріальних, людських, інформаційних тощо). Тобто соціально-економічний розвиток регіону вимагає відповідного фінансового забезпечення.

В економічній літературі питання, що стосуються фінансового забезпечення будь-яких процесів висвітлені досить широко. Але фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку має певні особливості, що потребує додаткового їх дослідження.

Перш за все, на нашу думку, необхідно визначити сутність а зміст терміну «фінансове забезпечення». Так, Ю. Євтушенко на основі дослідження різних підходів до визначення сутності категорії «фінансове забезпечення» запропоновано розглядати його: «як процес взаємодії між економічними суб'єктами щодо формування, розподілу та використання за допомогою сукупності методів, інструментів, принципів та відповідних механізмів фондів фінансових ресурсів, які надалі використовуються такими суб'єктами для забезпечення стабільної, ефективної діяльності, виконання власних функцій та досягнення основних стратегічних цілей розвитку.» [8, с. 281].

І. Ясіновська та О. Нечитайло досліджуючи питання фінансового забезпечення промислових підприємств, вказують, що: «Фінансове забезпечення

підприємств промисловості характеризується наявністю та ефективністю використання фінансових ресурсів з метою забезпечення сучасного безперервного процесу фінансово-господарської діяльності.» [57, с. 135].

На основі проведеного дослідження можна обґрунтовано стверджувати, що подібної думки дотримуються більшість науковців. При цьому характерною особливістю фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання будь-яких рівнів є формування у їх розпорядженні достатніх фінансових ресурсів та ефективне їх використання.

Досить часто в економічній літературі поряд із терміном «фінансове забезпечення» використовується термін «фінансування». При цьому різні автори вкладають у його зміст або однакове, або ж різне значення. У більшості випадків науковці використовують ці терміни як тотожні, тобто з однаковим змістовним наповненням. Наприклад, Д. Сердюк та А. Волок вказують: «Отже, питання фінансового забезпечення сталого розвитку є досить складними та джерела такого фінансування, як уже засвідчує досвід розвинутих країн, є різними й повинні бути максимально диверсифікованими для залучення якомога більше обсягів інвестування.» [36, с. 321].

Аналогічної думки дотримується С. Юшко у процесі дослідження результатів виконання та особливостей фінансування місцевих бюджетів нашої країни [56].

Як тотожні поняття характеризує «фінансування» та «фінансове забезпечення» фінансово-економічний словник – довідник, у якому вказується, що: «Фінансування – процес фінансового забезпечення фінансово-економічного розвитку та зростання ринкової вартості підприємства.» [45, с. 98].

Ми у процесі дослідження будемо дотримуватись того, що ці два терміни є однакові за змістом та розкривають сутність та зміст одного і того ж економічного процесу.

Виходячи з вище викладеного фінансове забезпечення представляє собою процес формування у суб'єкта господарювання фінансових ресурсів в обсягах,

достатніх для виконання покладених на нього функцій та завдань, ефективно їх використання.

Більш детально необхідно приділити увагу фінансовому забезпеченню соціально-економічного розвитку як держави у цілому, так і регіону конкретно, оскільки він виступає об'єктом дослідження. В економічній літературі існує декілька підходів до його визначення. Окремі автори виокремлюють соціальний та економічний розвиток, але більшість розглядають його як єдиний і взаємозв'язаний та взаємообумовлений процес.

О. Тулай за результатами дослідження фінансового забезпечення державних соціальних програм запропонувала визначати його сутність: «як сукупність форм і методів, що застосовуються при розподілі, перерозподілі та використанні фонду фінансових ресурсів, який формується за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших джерел, передбачених чинним законодавством, та спрямовується на вирішення проблем підвищення рівня та якості життя, зменшення обсягів безробіття, формування сучасного соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти, що сприяє досягненню Цілей сталого розвитку України.» [46, с. 19]. Як бачимо науковець дотримується тої думки, що фінансове забезпечення соціального розвитку полягає у формуванні та ефективному використанні фінансових ресурсів.

Окремо фінансове забезпечення економічного розвитку країни досліджує М. Богун, який вказує, що: «Проблеми фінансового забезпечення економічного розвитку є актуальними для сучасної української економіки в контексті підвищення її конкурентоспроможності та формування національної інноваційної моделі розвитку.» [2, с. 9]. Автор підкреслює важливе значення саме фінансової складової, як елементу фінансового управління економічним розвитком країни, яке, у свою чергу: «складається з двох частин: фінансове забезпечення (тобто фінансування державою важливих напрямів економіки) та фінансове регулювання притоку фінансових ресурсів з інших джерел на пріоритетні цілі.» [2, с. 9].

Ми дотримуємось тієї точки зору, що фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку необхідно досліджувати комплексно як єдиний процес. Так, Д. Ковалевич дослідження його сутності проводить на основі вивчення сутності та змісту фінансових ресурсів регіону, які визначає як: «сукупність грошових доходів і нагромаджень, які формуються за рахунок валової доданої вартості, створеної на певній території, використовуються для її соціального і економічного розвитку.» [15, с. 242].

Фінансові ресурси лежать в основі визначення сутності та змісту фінансового забезпечення, яке сформулювала Т. Далевська. За результатами дослідження вона приходить до висновку, що: «його доцільно охарактеризувати як сукупність заходів, спрямованих на залучення наявних, виявлених і мобілізацію потенційних фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, громади, зовнішніх інвесторів, що спрямовані на формування фінансової основи для реалізації соціально-економічних процесів.» [3, с. 30]. На нашу думку таке визначення є занадто широким і дещо розмиває сам зміст терміну «фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону».

Аналогічної думки дотримуються автори, що вказують: «До фінансових ресурсів, що можуть спрямовуватись на фінансування регіонального розвитку віднесено бюджетні ресурси (зокрема, кошти ДФРР, власні ресурси місцевих бюджетів), інвестиційні ресурси (фінансові ресурси міжнародних та національних організацій та фондів, ресурси підприємств, організацій та приватних підприємців).» [4, с. 158]. Автори акцентують увагу на тому, що фінансування регіонального розвитку відбувається саме за рахунок накопичених у його розпорядженні фінансових ресурсів.

П. Коренюк та Н. Данік на основі дослідження сутності фінансових ресурсів регіону вказує, що: «Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку кожного регіону вимагає координації всієї системи фінансових син, що стосується розподілу і використання фінансових ресурсів за умов їх обмеженості.» [18, с. 54].

В економічній літературі є досить багато визначень сутності та змісту фінансового забезпечення, у тому числі – регіонального розвитку. Так, Ю. Євтушенко на основі проведеного аналізу сформованих в економічній літературі підходів запропонував розглядати фінансове забезпечення: «як процес взаємодії між економічними суб'єктами щодо формування, розподілу та використання за допомогою сукупності методів, інструментів, принципів та відповідних механізмів фондів фінансових ресурсів, які надалі використовуються такими суб'єктами для забезпечення стабільної, ефективної діяльності, виконання власних функцій та досягнення основних стратегічних цілей розвитку.» [8, с. 281]. Науковець на основі розробленої ним концепції розгляду сутності дефініції «фінансові ресурси» виокремив її основні змістові ознаки, серед яких:

- «– зв'язок з потоками фінансових ресурсів, їх формуванням та розподілом;
- об'єктивна необхідність для функціонування всіх без винятку суб'єктів господарювання;

- особливості забезпечення визначаються специфічними рисами економічної діяльності того суб'єкта, фінансове забезпечення розвитку якого розглядається;» [8, с. 280].

У цілому основною умовою ефективного фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку як держави у цілому, так і регіонів зокрема більшість авторів визначають наявністю у їх розпорядженні необхідних фінансових ресурсів. До таких відносяться Л. Мельничук [26], А. Шалашна [53], С. Шульц [54] та інші.

Таким чином можна зробити обґрунтований висновок про те, що в основі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону лежить формування у його розпорядженні достатніх фінансових ресурсів. Крім того для визначення його сутності необхідно виокремити характерні особливості цього процесу, серед яких:

- фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону передбачає формування в розпорядженні органів місцевого самоврядування відповідних фінансових ресурсів та ефективного їх використання;

- специфіка використання фінансових ресурсів обумовлюється особливістю їх формування та напрямками використання для задоволення соціальних та економічних потреб розвитку регіону;

- формування фінансових ресурсів регіону проходить за рахунок різних джерел, що обумовлює застосування різних підходів, методів та інструментів у процесі управління ними;

- залежність величини та структури фінансових ресурсів, що лежать в основі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, що суттєво впливають на їх формування та використання, обумовлюють необхідність пошуку нових шляхів та методів забезпечення ефективності цих процесів.

Основним засобом накопичення фінансових ресурсів для фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону є бюджет. Як справедливо відмічає П. Коренюк: «Засобом акумуляції фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та джерелом задоволення їхніх суспільних потреб при виконанні покладених на них функцій у сфері забезпечення функціонування об'єктів соціально-культурного призначення, реалізації інвестиційної політики, здійсненні соціального захисту населення, захисті інтересів держави та охороні навколишнього середовища є місцеві бюджети.» [18, с. 51].

На основі проведеного дослідження можна характеризувати процес фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону як формування у його розпорядження необхідних фінансових ресурсів, достатніх для виконання соціальних та економічних функцій та ефективного їх використання.

1.3. Фінансовий механізм та фінансові інструменти забезпечення соціально-економічного розвитку регіону

В основі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону повинно лежати застосування спеціального фінансового механізму. При цьому необхідно відмітити, що він буде мати певні особливості, які обумовлені

специфікою діяльності щодо вирішення завдань фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку на всіх рівнях. Таку ж специфіку має структура та функціонування фінансового механізму забезпечення вирішення завдань у будь-якій сфері діяльності. Для прикладу, В. Форсюк, розглядаючи питання сутності та ролі фінансового механізму забезпечення державної політики у питаннях екологічної безпеки, вказує, що: «Фінансовий механізм забезпечення екологічної безпеки покликаний забезпечити реалізацію цільових функцій соціальної держави, які полягають в рішенні комплексу соціально-захисних завдань, створенні умов для розвитку громадянського суспільства, у формуванні здорового соціального і екологічно безпечного клімату, що у результаті приведе до динамічного економічного розвитку країни.» [48]. На основі сформульованого визначення науковець виокремлює основні складові (елементи) вказаного механізму та інструменти його практичної реалізації.

О. Хошуляк у процесі дослідження фінансового механізму забезпечення сталого розвитку територіальних громад приходять до висновку, що: «При цьому фінансовий механізм реалізації стратегії сталого розвитку територіальних громад має обов'язково комплекс елементів, спрямованих на формування та ефективне використання фінансових ресурсів. Його основна мета – досягнення стратегічних цілей, спрямованих на задоволення різноманітних потреб населення, суб'єктів господарювання, а також державних та недержавних структур.» [49, с. 84]. На основі проведеного дослідження автор визначає основні елементи вказаного механізму та приводить його логічну схему.

Деякі автори помилково, на нашу думку, характеризують фінансовий механізм як інструмент досягнення певної цілі. Так О. Насібова на основі такого підходу до вивчення фінансового забезпечення соціального захисту населення, вказує, що: «Враховуючи думки та погляди науковців, фінансовий механізм соціального захисту населення загалом можна визначити як схему практичного використання фінансів в системі соціального захисту, їх вплив на соціальні процеси.» [28, с. 50].

У цілому на основі проведеного дослідження можна характеризувати фінансовий механізм забезпечення соціально-економічного розвитку як сукупність підходів та конкретних фінансових інструментів спрямованих на практичну реалізацію завдань соціально-економічного розвитку регіону.

Вказаний фінансовий механізм повинен включати до свого складу:

- систему законодавчо-нормативного забезпечення його ефективного функціонування;
- систему організаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіону у цілому в межах соціально-економічного розвитку держави у цілому;
- систему показників, що характеризують формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку;
- систему формування стратегії та тактики реалізації завдань соціально-економічного розвитку;
- система економічних та фінансових інструментів практичної реалізації обраної стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Одним із найбільш важливих, на нашу думку, компонентів фінансового механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіону є набір відповідних фінансових інструментів його практичної реалізації. У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» вказується, що: «стимулювання розвитку регіонів - комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому;» [28]. Інакше кажучи фінансове стимулювання, поряд із правовими, організаційними та іншими заходами, є одним із найбільш важливих. Без достатніх фінансових ресурсів успішний розвиток регіонів не буде можливим. У той же час необхідні і відповідні фінансові інструменти. Від їх складу та ефективності застосування залежить фінансове забезпечення усіх аспектів

розвитку регіону. Як справедливо вказує С. Черничко: «Перегляд якісних та кількісних характеристик фінансових інструментів, що застосовуються на рівні територіальної громади, – це важливий інструмент стимулювання її розвитку. Збільшення обсягів фінансових ресурсів, які залишаються на рівні громади, зміна їхньої структури забезпечують можливість побудови більш якісної моделі фінансування пріоритетних галузей та сфер економічної діяльності території, покращення рівня місцевої інфраструктури, вирішення значного блоку соціальних проблем.» [52, с. 225].

У процесі дослідження фінансових інструментів фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку доцільно, на нашу думку, звернути увагу і на визначення їх переліку в інших сферах діяльності. Так, А. Яцун та Н. Вдовенко досліджуючи фінансові інструменти досягнення цілей сталого розвитку вказують: «Сучасні фінансові інструменти сталого розвитку включають у себе різноманітні механізми, що допомагають залучати фінансові ресурси для проектів, спрямованих на захист довкілля, соціальний розвиток та інші аспекти сталого розвитку.» [58, с. 234-235]. Тобто, в основі успішного застосування різноманітних фінансових інструментів лежить забезпечення формування та ефективного використання фінансових ресурсів.

Авторський колектив на чолі із Р. Щур вказує: «Фінансові інструменти розвитку ТГ в умовах децентралізації посідають головне місце у загальнодержавній стратегії розвитку територій. Визначені джерела фінансування діяльності ТГ, включають в себе: бюджетні, грантові, інвестиційні та кредитні фінансові інструменти.» [55, с. 200].

І. Когут при дослідженні фінансових інструментів формування спроможних територіальних громад виходить з того, що: «Для виконання широкого спектру повноважень та надання якісних суспільних послуг необхідно формувати достатній обсяг фінансових ресурсів. Серед сучасних фінансових інструментів можна виділити бюджетні, інвестиційні, кредитні та грантові.» [16, с. 163].

Колектив авторів на чолі із Д. Фейвіщенко на основі того твердження, що важелями досягнення завдань регіонального розвитку є інструменти фінансування, приходять до висновку що: «Для реалізації стратегічного плану розвитку регіону та міста розроблено й застосовуються такі фінансові інструменти: місцеві цільові програми, муніципальне замовлення, податкові стимули, цільові субвенції, облігаційні позики, місцеві гарантії, корпоративна соціальна відповідальність, державно-приватне партнерство тощо.» [47, с. 89].

У цілому на основі проведеного дослідження можна обґрунтовано стверджувати, що фінансові інструменти, поряд із правовим та організаційними, виступають у якості елемента стимулювання соціально-економічного розвитку регіону. В ринкових умовах вони виступають одним із основних елементів саме ринкового а не адміністративного регулювання регіонального розвитку.

Саме тому фінансові інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку регіону можна характеризувати як вплив на розвиток окремої території шляхом використання переважно ринкових методів та форм регулювання.

У відповідності до цього фінансові інструменти повинні вибиратись на основі застосування певних принципів, основними із яких будуть: ефективність (орієнтація на раціональне використання фінансових ресурсів регіонального розвитку); еластичність (можливість коригування їх набору та способів використання у процесі виконання завдань соціально-економічного розвитку); можливість математичної оцінки (застосувань системи показників для оцінки застосування окремих фінансових інструментів); системність (окремі фінансові інструменти є складовими певної ієрархічної системи).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Оцінка соціально-економічного розвитку України

Дослідження питань, що стосуються соціально-економічного розвитку регіону необхідно, на нашу думку, проводити у тісному взаємозв'язку із вивченням стану та тенденцій соціально-економічного розвитку як сусідніх регіонів, так і показників, що характеризують його динаміку у цілому по країні. Це обумовлене не тільки необхідністю застосування комплексного, системного підходу при вивченні усіх його аспектів, але і розумінням того, що соціально-економічний розвиток окремого регіону проходить під впливом тих тенденцій, що склались у розвитку національної економіки у цілому.

Перш за все доцільно проаналізувати динаміку основних показників, що характеризують соціально-економічний розвиток України (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Основні соціально-економічні показники розвитку України у 2020-2022 роках

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд. грн	4222,0	5450,8	5239,1	1017,1	124,1
Доходи населення, млрд. грн	4045,2	4863,5	5257,1	1211,9	130,0
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	105,0	110,0	126,6	-	21,6
Зведений бюджет, млрд. грн					
- доходи	1376,7	1662,3	2196,6	819,9	159,6
- видатки	1595,4	1845,4	3043,9	1448,5	190,8
- кредитування	5,7	4,8	-2,2	-7,9	-
- перевищення видатків над доходами (дефіцит)	224,5	187,8	845,0	620,5	В 3,8 р.

Джерело: складено за даними [41].

При визначенні соціально-економічного розвитку країни були використані лише декілька показників, які, на нашу думку, є найбільш інформативними. Беруться показники за 2020-2022 роки. Це обумовлено тим, що, по перше відсутні загальнодержавні статистичні дані за більш пізні роки. Крім того в умовах війни росії проти України порівняння показників воєнного стану із відповідними довоєнними показниками буде не достовірно відображати реальний стан речей. Про це свідчить динаміка окремих показників. Так, валовий внутрішній продукт в реальних цінах у 2020-22 роках зріс на 24,1%, але темпи його зростання суттєво відрізняються: якщо у 2020-21 роках він збільшився на 29,1%, то уже у 2021-22 роках скоротився на 3,9%. До позитивних тенденцій варто віднести те, що доходи населення ростуть більш високими темпами, ніж індекс споживчих цін.

Воєнний стан обумовив суттєве зростання дефіциту Зведеного бюджету України, що обумовлено суттєвим перевищенням темпів зростання витрат над доходами Зведеного бюджету.

В основі соціального розвитку будь-якої країни лежить розвиток її економічної системи. Досить достовірно динаміку зміни обсягів продукції характеризують індекси. В таблиці 2.2 приводяться показники, що характеризують зміну індексів промислової продукції, сільського господарства, будівельної продукції в економіці України.

Таблиця 2.2

**Індекси виробництва продукції окремих галузей економіки
України у 2020-2022 роках у відсотках до попереднього року**

Показник	Роки			Відхилення у 2020-2022 роки
	2020	2021	2022	
Індекс промислової продукції	95,5	101,9	63,3	-32,2
Індекс сільськогосподарської продукції	89,9	116,4	74,7	-15,2
Індекс будівельної продукції	105,6	106,8	35,2	-70,4

Джерело: складено за даними [41].

Дані, приведені в таблиці, свідчать про суттєве падіння обсягів виробництва в усіх галузях, особливо це відчутне у виробництві будівельної продукції. Слід відмітити і те, що найбільш різке падіння показників відбулось саме у 2021-2022 роках. Наприклад, індекс промислової продукції у цей час скоротився на 38,6%, тоді як у 2020-2021 роках зріс 6,4%. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2021-2022 роках скоротився на 17,6%: з 4678908,6 млн. грн у 2021 році до 3854040,1 млн. грн у 2022 році. Такі тенденції обумовлені війною. Аналогічне спостерігається і в інших галузях національної економіки.

Одним із показників, що характеризує соціально-економічний розвиток країни є, на нашу думку, рівень доходів населення, середня заробітна плата та пенсія в країні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Доходи населення, середньомісячна заробітна плата
та середній розмір місячної пенсії в Україні у 2020-2022 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Доходи населення, млн. грн	4045191	4863519	5257066	1211875	130,0
У тому числі - заробітна плата	1832294	2211720	2750808	918514	150,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	11591	14014	14877	3286	128,3
Середній розмір місячної пенсії, грн	3507,5	3991,5	4622,6	1115,1	131,8
у тому числі - за віком	3539,0	3944,8	4523,0	984,0	127,8

Джерело: складено за даними [41].

Як свідчать приведені дані постійно зростає величина усіх показників. Необхідно відмітити, що в доходах населення більш високими темпами зростає

величина отриманих за рахунок заробітної плати. У результаті цього її частка в доходах зросла із 45,3% у 2020 році до 52,3% у 2022 році.

Одним із параметрів, що характеризує соціальний розвиток держави у цілому та регіону зокрема є розвиток соціальної сфери. В таблиці 2.4 приводяться показники, що характеризують розвиток сфери охорони здоров'я України.

Таблиця 2.4

**Основні показники
охорони здоров'я України у 2020-2022 роках**

*За даними Міністерства
охорони здоров'я України, тис.*

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Кількість лікарів усіх спеціальностей	180	144	163	-17	90,5
Кількість середнього медичного персоналу	309	261	268	-41	86,7
Кількість лікарняних закладів	1,6	1,2	1,4	-0,2	87,5
Кількість лікарняних ліжок	275	245	252	-23	91,6
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів	10,6	8,2	9,5	-1,1	89,6
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів за зміну	929	831	853	-76	91,8

Джерело: складено за даними [41].

У цілому показники, що характеризують стан та розвиток системи охорони здоров'я України за період, що аналізується, знизились. У значній мірі це обумовлено з однієї сторони реформуванням її структури та організації фінансування, з іншої – зниженням чисельності населення, особливо – сільського. Але необхідно відмітити те, що у 2021-2022 роках усі показники

зросли. Наприклад, кількість лікарняних закладів у цей період зросла на 0,2 тис. одиниць.

Особливої уваги потребує сфера освіти. В таблиці 2.5 приводяться показники, що характеризують розвиток освіти України.

Таблиця 2.5

**Характеристика закладів освіти України
у 2020-2022 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Заклади дошкільної освіти					
Кількість закладів, тис.	15,3	15,0	13,9	-1,4	90,9
Кількість місць, тис.	1153	1138	1047	-106	90,8
Кількість дітей у закладах, тис.	1151	1111	934	-217	81,2
Заклади загальної середньої освіти					
Кількість закладів, тис.	14,9	14,0	13,0	-1,9	87,2
Кількість учнів, тис.	4211	4230	4042	-169	96,0
Кількість учителів, тис.	440	435	402	-38	91,4

Джерело: складено за даними [41].

Усі показники, що характеризують розвиток закладів дошкільної та загальної середньої освіти за період, що аналізується, суттєво знизились. Слід відмітити суттєве скорочення дітей у закладах дошкільної освіти, особливо у 2021-2022 роках. Це обумовлено тим, що з початком війни багато сімей із дітьми виїхали за межі України.

Скорочення закладів загальної середньої освіти обумовлено рядом факторів, основними серед яких є демографічна ситуація в країні та реформування їх структури та чисельності в рамках заходів щодо розвитку системи освіти.

2.2. Аналіз соціально-економічного розвитку Волинської області

Об'єктом дослідження обрано Волинську область, яка була утворена у 1939 році. Область розташована на північному заході України і має площу 20,1 тис. кв. км. Чисельність населення станом на 1 січня 2022 року складала 1021,3 тис. осіб (щільність – 51 особа на кв. км). Обласний центр місто Луцьк, населення якого на 1 січня 2022 року складало 216 тис. осіб.

До особливостей Волинської області слід віднести її географічне розташування. Її сусідами на півночі є Брестська область Республіки Білорусь, на заході – Люблінське воєводство Республіки Польща. У результаті такого географічного положення область фактично знаходиться на перетині шляхів Східної, Західної та Північної Європи, що обумовлює певні історичні, економічні та соціальні особливості її розвитку.

Стан та динаміку соціально-економічного розвитку Волинської області доцільно, на нашу думку, проводити на основі тих же показників, які використовувались у процесі характеристики соціально-економічного розвитку країни у цілому. Це дозволить провести порівняльний аналіз розвитку країни у цілому і конкретного регіону. В таблиці 2.6 приводяться показники, що характеризують розвиток економіки Волинської області.

Таблиця 2.6

Основні соціально-економічні показники розвитку Волинської області у 2020-2022 роках

Показник	Роки			Відхилення 2021-2019	
	2019	2020	2021	Абс.	%
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн. грн	75637	77404	92535	16898	122,3
Доходи населення, млн. грн	72185	77720	93685	21500	129,8
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	104,9	105,8	109,9	-	5,0

Джерело: складено за даними [39].

У цілому показники, що характеризують окремі аспекти соціально-економічного розвитку Волинської області зросли. Але їх не можливо порівняти із показниками по країні у цілому, оскільки в статистичних збірниках відсутні показники за 2022 рік. Це обумовлено тим, що в умовах воєнного стану ряд показників не надходили в органи статистики.

Змінились і показники, що характеризують виробництво окремих видів продукції в регіоні. В табл. 2.6 приводяться показники, що характеризують індекс виробництва окремих видів продукції у Волинській області. Індeksi розраховуються на основі співставлення обсягів виробництва продукції у звітному році із базовим на основі застосування затверджених науково обґрунтованих методик.

Таблиця 2.7

**Індeksi виробництва продукції окремих галузей економіки
Волинської області у 2020-2022 роках у відсотках до попереднього
року**

Показник	Роки			Відхилення у 2020-2022 роки
	2020	2021	2022	
Індекс промислової продукції	95,7	110,0	98,5	2,8
Індекс сільськогосподарської продукції	100,6	102,8	96,7	-3,9
Індекс будівельної продукції	103,7	108,4	98,9	-4,8

Джерело: складено за даними [39].

У цілому обсяги виробництва у 2020-2022 роках скоротились, що обумовлено воєнними діями, хоча у 2020-2021 роках спостерігалось суттєвий їх приріст.

Змінились і показники, що характеризують рівень життя населення Волинської області (табл. 2.8).

У цілому показники, що характеризують рівень доходів населення Волинської області значно нижчі від відповідних показників у цілому по Україні.

Таблиця 2.8

**Доходи населення, середньомісячна заробітна плата
та середній розмір місячної пенсії в Україні у 2020-2022 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Доходи населення, млн. грн	72185	77720	93685	21500	130,0
У тому числі - заробітна плата	30317	31182	37558	7241	123,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	9256	11445	12796	3540	138,2
Середній розмір місячної пенсії, грн	2642	2853	3180	538	120,4
у тому числі - за віком	2798	2971	3293	495	117,7

Джерело: складено за даними [39].

У значній мірі це обумовлено специфікою виробничо-господарської діяльності регіону: більшість жителів зайняті у сільському господарстві та сфері обслуговування, де рівень заробітних плат нижчий, ніж в інших галузях економіки. Слід враховувати і те, що значна кількість населення працює за межами країни і їх доходи не враховуються в загальній величині доходів жителів Волині.

У процесі аналізу доцільно по аналогії до країни у цілому привести показники, що характеризують розвиток сфери охорони здоров'я, яка відіграє важливу роль не тільки у забезпеченні соціальної сфери, але і благополуччя жителів Волинської області у цілому (табл. 2.9).

Як свідчать приведені у таблиці дані, тенденції у розвитку системи охорони здоров'я Волинської області аналогічні до напрямків розвитку цієї галузі у цілому по країні: у 2020-2021 роках суттєве зниження усіх показників, а у 2021-2022 роках їх зростання. Це обумовлено як реформуванням системи охорони здоров'я у цілому, так і демографічними факторами. Зменшення майже

на 80% кількості фельшерсько-акушерських пунктів обумовлено зниженням їх значимості за результатами медичної реформи

Таблиця 2.9

**Основні показники
охорони здоров'я Волинської області у 2020-2022 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Кількість лікарів усіх спеціальностей, осіб	3852	3429	3804	-48	98,8
Кількість середнього медичного персоналу, осіб	8707	8020	7922	-787	91,0
Кількість лікарняних закладів, од.	39	36	41	2	105,1
Кількість лікарняних ліжок, од.	6671	6893	6847	176	102,6
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, од.	236	238	252	16	106,8
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів за зміну	19524	18803	19711	187	101,0
Кількість фельшерсько-акушерських пунктів, од.	616	138	127	-489	20,6

Джерело: складено за даними [39].

В таблиці 2.10 приводяться показники, що характеризують розвиток системи освіти Волинської області.

У цілому показники, що характеризують розвиток дошкільної та загальної середньої освіти у Волинській області знизились не суттєво. Значне зменшення кількості дітей, що відвідують заклади дошкільної освіти обумовлено тим, що значна їх кількість виїхали за межі України яіз початком російської агресії проти України.

Таблиця 2.10

**Характеристика закладів освіти
Волинської області у 2020-2022 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Заклади дошкільної освіти					
Кількість закладів, од.	488	485	485	-3	99,4
Кількість місць, тис.	28,4	28,6	28,3	-0,1	99,7
Кількість дітей у закладах, тис.	33,5	33,0	29,0	-4,5	86,6
Заклади загальної середньої освіти					
Кількість закладів, од.	595	561	551	-44	92,6
Кількість учнів, тис.	144,7	144,9	144,7	-	-

Джерело: складено за даними [39].

Разом з тим, темпи зниження показників, що характеризують розвиток системи освіти Волинської області нижчі, ніж у цілому по країні: якщо кількість дошкільних закладів та місць у них у цілому по Україні скоротилась у 2020-2022 роках відповідно на 9,1% та 9,2% (табл. 2.5), то по Волинській області за цей же період цей показник знизився на 0,6% та 0,3% відповідно.

2.3. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку Волинської області та оцінка його ефективності

Особливого значення у процесі оцінки соціально-економічного розвитку регіону відіграють питання, що стосуються його фінансового забезпечення. Крім того необхідно розробити підходи до забезпечення необхідного рівня об'єктивності та достовірності. Крім того вказана методика повинна ґрунтуватись на застосуванні тих показників, які є доступними та знаходяться у матеріалах офіційної статистичної звітності. Виконанні вказаної вимоги дасть можливість визначати не тільки величину та динаміку зміни показників соціально-економічного розвитку регіону, але і порівнювати їх із аналогічними показниками як інших регіонів, так і держави у цілому.

Соціально-економічний розвиток регіону забезпечується за рахунок фінансування із державного бюджету. На жаль в умовах війни у 2022=2024 роках інформація про формування та виконання Державного бюджету України в окремих збірниках не публікувалась. У цей же період приводяться лише окремі показники на сайті Міністерства фінансів України та управління Державного казначейства у Волинській області.

В таблиці 2.11 приводяться показники, що характеризують витрати на розвиток економіки та соціальної сфери України та Волинської області.

Таблиця 2.11

**Видатки Державного бюджету України та Волинської області
на фінансування соціально-економічного розвитку**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Видатки Державного бюджету України, млн. грн¹					
Економічна діяльність	168 990,0	181 277,2	95400,0	73590,0	56,5
Житлово-комунальне господарство	88,5	164,1	500,0	411,5	В 5,7 р.
Охорона здоров'я	124 923,7	171 016,5	184300,0	59376,3	147,5
Духовний та фізичний розвиток	9 826,4	15 970,3	11100,0	1273,6	113,0
Освіта	52 857,8	63 839,7	58500,0	5642,2	110,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	322 720,9	339 278,9	426000,0	103279,1	132,0
Разом видатків	1 127 944,3	1 288 473,1	2705700,0	1577755,7	239,9
Видатки місцевого бюджету Волинської області, млн. грн²					
Освіта	7492,2	6 226,6	7 726,9	224,7	103,0
Охорона здоров'я	3607,4	1 038,6	469,4	-3138,0	13,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	4075,7	409,5	457,2	-3618,5	11,2
Культура і мистецтво	565,6	373,2	423,0	-142,6	74,8
Фізична культура і спорт	292,5	142,9	183,5	-109,0	62,7
Житлово-комунальне господарство	1197,1	479,2	562,8	-634,3	47,0
Економічна діяльність	2942,0	1 968,2	2 026,2	-915,8	68,9
Разом видатків	17524,4	10638,2	11849,0	-5675,4	67,6

Джерело: складено за даними [38].

1 – 2022 рік складено за даними Міністерства фінансів України [27].

2 – дані приводяться за 2019-2021 роки

На основі приведених даних можна обґрунтовано стверджувати, що напрямки та динаміка видатків на соціально-економічний розвиток України та Волинської області суттєво відрізняються. Якщо у цілому видатки (крім видатків економічну діяльність) зросли майже у 2,4 рази, то по регіону вони скоротились майже у два рази. Скорочуються видатки і по окремих статтях.

Слід звернути увагу не те, що загальна величина видатків по регіону, динаміка їх зміни не в повній мірі достовірно відображає реальний стан фінансування соціально-економічного розвитку розвитку регіону. У більшій мірі це будуть характеризувати відносні показники, які співставляють витрати із показником, що характеризує регіон, наприклад – населення регіону. Крім того доцільно порівнювати відносні показники, які характеризують розвиток регіону із аналогічними показниками сусідніх регіонів.

Таким показником, на нашу думку, може бути витрати Державного та Місцевого бюджету на 1 тис. населення регіону. Розраховані по Волинській області показники можна порівнювати із аналогічними витратами у Рівненській області та витратами Державного бюджету по Україні у цілому та Рівненській та Волинській областях.

Вказані розрахунки можна проводити як у цілому по витратах на соціально-економічний розвиток країни та конкретного регіону, так і по окремих їх статтях.

Розрахунок витрат на соціально-економічний розвиток у цілому по Україні та Волинській і Рівненській областях приведено в таблиці 2.12.

Як свідчать приведені в таблиці дані видатки місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток постійно скорочуються як у цілому по Україні, так і по Волинській та Рівненській областях.

При цьому скорочення витрат у Волинській області проходить більш високими темпами, ніж у Рівненській області і суттєво нижче, ніж у цілому по країні: якщо видатки із місцевих бюджетів України у 2019-2021 роках скоротились всього на 2,1%, то по Волинській області – на 32,4%; відповідно видатки на 1 тис. населення скоротились відповідно на 0,8% та 31,8%.

Таблиця 2.12

**Видатки місцевих бюджетів України,
місцевих бюджетів Волинської та Рівненської областей
на 10 тис. населення у 2019-2021 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2021-2019	
	2019	2020	2021	Абс.	%
Місцеві бюджети Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя					
Видатки на соціально- економічний розвиток, млн. грн	517897,7	422228,6	506770,9	-11126,8	97,9
Населення України, тис. осіб	41902,4	41588,4	41167,3	-735,1	98,3
Видатки на 1 тис. населення	12,4	10,2	12,3	-0,1	99,2
Місцевий бюджет Волинської області					
Видатки на соціально- економічний розвиток, млн. грн	17524,4	10638,2	11849,0	-5675,4	67,6
Населення, тис. осіб	1031,4	1027,4	1021,4	-10,0	99,0
Видатки на 1 тис. населення	17,0	10,4	11,6	-5,4	68,2
Місцевий бюджет Рівненської області					
Видатки на соціально- економічний розвиток, млн. грн	15112,4	11262,7	13273,9	-1838,5	87,6
Населення, тис. осіб	1153,0	1148,5	1141,8	-11,2	99,0
Видатки на 1 тис. населення, млн. грн	13,1	9,8	11,6	-1,5	88,6

Джерело: складено за даними [38, 40].

Фінансування соціально-економічного розвитку впливає на показники, що характеризують забезпечення населення окремими його елементами та їх відповідність соціальним стандартам. Слід відмітити, що в даний час використовуються лише окремі види соціальних стандартів. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» вказує, що: «державні соціальні стандарти - встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій;» [11]. На основі

цього законодавець вказує, що: «Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового обслуговування, соціального захисту, культури, охорони здоров'я та освіти.» [11].

На регіональному рівні можна з великою мірою достовірності можна характеризувати рівень соціально-економічного розвитку на основі порівнянь із показниками розвитку інших регіонів або ж країни у цілому. В таблиці 2.13 приводяться показники, що характеризують соціально-економічний розвиток Волині у порівнянні із аналогічними показниками України.

Таблиця 2.13

**Показники соціально-економічного розвитку
України та Волинської області у 2020-2022 роках**

Показник	Роки			Відхилення 2022-2020	
	2020	2021	2022	Абс.	%
Найвищий дохід населення, грн¹					
Україна	69190	74688	90036	20846	130,1
Волинська область	53990	57973	70061	16071	129,8
Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, %					
Україна	63	65	53	-	-10,0
Волинська область	56	58	50	-	-6,0
Заклади загальної середньої освіти, од					
Україна	14873	13991	12976	-1897	87,2
Волинська область	595	561	551	-44	92,6
Валовий регіональний продукт на одну особу, грн					
Україна	101138	131734			
Волинська область	75193	90331			
Індекс споживчих цін, %					
Україна	105,0	110,0	126,6	-	21,6
Волинська область	105,8	109,9	127,0	-	21,2
Прийнято в експлуатацію житла, м² на тис. осіб					
Україна	203	277			
Волинська область	346	334			
Кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб					
Україна	65,2	58,8	61,1	-4,1	93,7
Волинська область	67,9	65,2	67,6	-0,3	99,6

Джерело: складено за даними [39].

1 – показники приводяться за 2019-2021 роки

Приведені в таблиці показники не в повній мірі характеризують соціально-економічний розвиток Волинської області у порівнянні із країною у цілому. Це обумовлено тим, що необхідні дані, які дозволяють більш достовірно характеризувати соціально-економічний розвиток в умовах війни відсутні або ж не достатньо достовірні. Але і на основі приведених показників можна стверджувати, що тенденції змін та їх динаміка у Волинській області проходить аналогічно до розвитку вказаних показників по країні у цілому. Як негативне слід відмітити те, що доходи жителів Волині значно нижчі, ніж по Україні у цілому: у 2019 році вони склали 77,6% від доходів населення України, в 2021 році – 77,8%, тобто співвідношення практично не змінилось.

У цілому можна обґрунтовано стверджувати, що показники, що характеризують соціально-економічний розвиток регіону дещо нижчі, ніж по Україні у цілому. Разом з тим, вони відповідають величині та тенденції розвитку відповідних показників сусідніх областей.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

3.1. Основні напрямки розвитку фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону

На основі проведеного дослідження можна обґрунтовано стверджувати, що соціально-економічний розвиток регіону є складним та багатограним процесом, що вимагає реалізації багатьох завдань правового, організаційного і фінансового характеру. На рис. 3.1 зображені завдання фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Фінансове забезпечення цих процесів лежить в основі практичної їх реалізації та досягнення соціального та економічного ефекту. Воно неможливе без побудови відповідного фінансового механізму, в основі якого лежить використання набору дієвих та ефективних фінансових інструментів. У той же час в основі досягнення позитивних соціальних та економічних результатів лежить формування на регіональному (територіальному) рівні необхідних фінансових ресурсів та ефективне їх використання.

Таким чином можна виокремити основні напрямки удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону, серед яких:

- формування у розпорядженні регіональних (територіальних) органів місцевого самоврядування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для виконання покладених на них завдань;

- забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів соціально-економічного розвитку регіонів (територій) на основі впровадження ефективного фінансового контролю за всіма джерелами формування та напрямками використання, застосування системи відповідних фінансових критеріїв та показників;

- побудова відповідного дієвого фінансового механізму забезпечення соціально-економічного розвитку регіону із застосуванням системи економічних показників та фінансових інструментів його практичної реалізації.

Рис. 3.1. Завдання фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону

Джерело: побудовано автором

При цьому усі аспекти фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону повинні враховувати не тільки стан та особливості розвитку конкретного регіону (фінансову, економічну, соціальну, історичну,

демографічну, територіальну тощо), але і стан та розвиток соціально-економічної сфери держави у цілому, особливості світових трендів розвитку.

У процесі визначення напрямків розвитку регіону доцільно, на нашу думку, окремо визначити напрямки соціального та напрямки економічного розвитку.

До основних напрямків соціального розвитку регіону необхідно віднести:

1. Формування стратегії і тактики соціального розвитку регіону. В основі розробки її повинні лежати конкретні цільові параметри, аналіз та оцінка досягнутого рівня соціального розвитку регіону та країни у цілому.

2. Розробка цільових програм соціального розвитку регіону за окремими напрямками (розвиток медицини, освіти, культури тощо). При цьому вказані програми повинні бути складовими єдиної регіональної програми соціального розвитку.

3. Формування організаційної та функціональної структури виконання цільових програм соціального розвитку регіону із чітким виокремленням окремих функціональних її підрозділів, визначення їх цілей та завдань, повноважень щодо досягнення конкретних результатів, відповідальності безпосередніх виконавців, підходів до контролю за діяльністю окремих структурних підрозділів.

4. На основі визначення необхідного матеріального та організаційного забезпечення реалізації програм соціального розвитку конкретизація обсягів та джерел їх фінансового забезпечення. При цьому необхідно досягнути необхідного рівня деталізації фінансування, що необхідне для забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів соціального розвитку регіону. При визначенні джерел фінансового забезпечення доцільно виділяти фінансування за рахунок власних фінансових ресурсів (податкових та інших надходжень до місцевого бюджету, кошти спонсорів, місцевих та зарубіжних інвесторів) та залучених фінансових ресурсів (кошти державного бюджету, що надходять у вигляді фінансування відповідних соціальних програм, субвенції та субсидії із бюджетів вищого рівня).

5. Формування єдиного регіонального фонду соціального розвитку із виокремленням джерел фінансування, підходів до розподілу фінансових ресурсів за окремими напрямками соціального розвитку регіону, визначенням розпорядників коштів, визначенням підходів до оцінки використання фінансових ресурсів, системи показників оцінки, організації контролю за цільовим використанням вказаних фінансових ресурсів.

Практична реалізація запропонованих нами заходів буде сприяти розвитку соціальної сфери в регіоні та її відповідному фінансовому забезпеченню. Як уже відмічалось вище, процеси соціального та економічного розвитку є взаємопов'язаними та взаємообумовленими: соціальний розвиток суспільства потребує значних витрат ресурсів усіх видів. У той же час завдання успішного економічного розвитку може бути досягнуто лише в суспільстві із високим рівнем суспільного розвитку.

Деяко по іншому має розвиватись фінансове забезпечення економічного розвитку регіону. Такі особливості обумовлені рядом факторів, серед яких те, що:

- економічний розвиток регіону у значній мірі залежить від економічного розвитку окремих суб'єктів господарювання, що діють на даній території, та частки податків, що надходять до місцевих бюджетів;

- економічний розвиток регіону суттєво залежить від природно-кліматичних, демографічних, історичних та інших особливостей розвитку регіону у попередні періоди;

- економічний розвиток регіону серед інших факторів визначається наявністю корисних копалин та його значенням в економічній системі держави у цілому.

Із врахуванням вказаних особливостей можна виокремити основні підходи до прискорення економічного розвитку регіону. Вони будуть визначатись як рівнем економічного розвитку, так і широким набором форм, способів та джерел його фінансування.

1. Економічний розвиток регіону потребує значних фінансових ресурсів, які формуються за рахунок різних джерел, що надходять у вигляді інвестиційних ресурсів. У якості таких джерел можуть виступати державні бюджетні кошти, фінансові ресурси місцевих бюджетів, інвестиційні ресурси суб'єктів господарювання різних форм власності, позабюджетних фондів, різного роду запозичень, внесків у вигляді майна а інших активів.

2. Збільшення обсягів фінансування різних секторів економіки (промисловість, сільське господарство, транспортна та інша інфраструктура) за рахунок розширення джерел та створення відповідних цільових програм, залучення альтернативних джерел фінансування (наприклад лізинг, залучення на фінансовому ринку тощо).

3. Розробка та впровадження в практику науково обґрунтованих підходів щодо відбору проектів економічного розвитку регіону на основі визначення їх пріоритетності, ефективності використання фінансових ресурсів, можливості досягнення поставлених цілей, врахування пріоритетів соціального розвитку регіону.

4. Розробка та прийняття до практичного використання конкретних критеріїв відбору проектів економічного розвитку регіону і, на основі цього – визначення пріоритетності їх фінансового забезпечення, визначення джерел фінансування тощо.

5. Створення та розвиток ринкової інфраструктури необхідної для забезпечення економічного розвитку регіону та фінансування інвестиційної діяльності та орієнтацію її на впровадження інновацій. Оскільки така інфраструктура слугує розвитку економіки регіону та держави у цілому, вона повинна розвиватись переважно за рахунок коштів місцевого та державного бюджету. Вона має включати створення біржових структур, органів забезпечення прав товаровиробників в регіоні, забезпечення функціонування системи лізингу тощо.

3.2. Стимулювання фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону

Зростання та удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону потребує відповідного організаційного та економічного стимулювання, яке реалізується шляхом застосування окремих економічних інструментів. А. Жученко на основі дослідження стимулювання сталого регіонального розвитку приходять до висновку, що: «Для розвитку соціальної, економічної та екологічної сфер регіону виходячи із цілей повинні використовувати інструменти стимулюючого впливу і мотиваційні інструменти активуючого впливу на регіональну соціо-еколого-економічну систему.» [9, с.11]. На основі цього автор виокремлює цілі стимулювання, серед яких він виділяє набір цілей центральних органів влади при стимулювання регіонального розвитку та цілі, що реалізуються органами регіональної та місцевої влади.

А. Нечипоренко на основі дослідження зарубіжного досвіду фінансового стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів приходять до висновку, що: «зарубіжний досвід використання фінансових інструментів стимулювання регіонального розвитку вказує на те, що державна підтримка в країні має бути орієнтована на стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів та посилення їх конкурентоспроможності.» [29, с. 101]. Науковець детально дослідив основні інструменти фінансового стимулювання регіонального соціально-економічного розвитку в окремих країнах Європейського Союзу. Серед таких інструментів: основні дотації (усі країни ЄС), субсидії (Бельгія, Греція, Німеччина, Португалія), податкові пільги (Греція, Німеччина, Фінляндія, Франція), прискорена амортизація (Греція), субсидії на працевлаштування (Австрія, Бельгія, Ірландія, Франція, Швеція), транспортні пільги (Фінляндія, Швеція), регіональні позики (Німеччина), створення спеціальних фондів (Іспанія, Італія, Німеччина), інвестиційні гранти (Іспанія, Італія, Німеччина, Франція) [44, с. 98].

Можна обґрунтовано стверджувати, що, не дивлячись на те, що набір методів фінансового стимулювання соціально-економічного розвитку досить

широкий, окремі з них мають обмежене застосування. Більшість методів, на нашу думку, можна об'єднати у дві групи:

- бюджетні методи стимулювання (основні дотації, субвенції);
- податкові пільги.

Бюджетне стимулювання соціально-економічного розвитку полягає у використанні методів фінансування за рахунок бюджетів різного рівня. До таких відносяться у першу чергу кошти місцевих (регіональних) бюджетів та державного бюджету, що надходять у вигляді поворотної та безповоротної допомоги (субсидії, субвенції).

Для зростання можливостей регіональних органів самоврядування щодо вирішення покладених на них завдань можна використовувати ряд стимулів організаційного та фінансового характеру, основними із яких, на нашу думку, будуть:

1. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування через поглиблення процесів фінансової децентралізації. Вони повинні стосуватись впровадження нових підходів до управління фінансовим забезпеченням соціальної сфери діяльності на регіональному рівні (освіта, охорона здоров'я, культура). Результатом цього повинне стати як зростання повноважень щодо наповнення місцевих бюджетів, так і розширення джерел фінансування та можливостей залучення фінансових ресурсів з них.

2. Формування стійкої організаційної системи взаємовідносин між бюджетами різних рівнів (територіальна громада – район – область – держава), необхідної для визначення довготривалих перспектив соціально-економічного розвитку та його фінансового забезпечення. Основним завданням повинно стати забезпечення фінансової самодостатності окремих регіонів.

3. Широке використання поряд із фінансовими стимулами стимули, що будуть стосуватись забезпечення ефективного використання сформованих фінансових ресурсі. До таких можна віднести інформаційне забезпечення, створення інфраструктури та доступ до неї, сприяння розвитку на регіональному

рівні дієвої співпраці науки та соціальної і економічної діяльності та регіональному рівні, розширення можливостей залучення іноземного капіталу.

Тісно пов'язана із першою групою стимулювання соціально-економічного розвитку друга, що стосується податкового стимулювання. Це обумовлено тим, що основним її завданням має бути наповнення місцевих (регіональних) бюджетів та забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. Податкове стимулювання соціально-економічного розвитку повинне стати елементом податкової політики держави, яку І. Сторожук характеризує як: «сукупність економічних, фінансових і правових заходів що формування податкової системи країни з метою забезпечення потреб держави, окремих соціальних груп суспільства, а також розвитку економіки країни шляхом перерозподілу ресурсів.» [42, с. 23]. Інакше кажучи однією із функцій ефективної податкової політики повинна бути стимулююча, у тому числі – стимулювання соціально економічного розвитку як держави у цілому, як і окремих її регіонів.

У першу чергу податкове стимулювання соціально-економічного розвитку повинне проходити через місцеві податки та збори. У відповідності до Податкового кодексу України до таких відносяться податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір. [30]. Результативність місцевого оподаткування, на нашу думку, є досить низько. Це у значній мірі обумовлюється тим, що серед принципів його застосування відсутній принцип стимулювання, а це, у свою чергу не сприяє активізації соціально-економічного розвитку на рівні регіону.

Для підвищення стимулюючої функції місцевих податків та зборів необхідно, на нашу думку, вирішити ряд завдань, основними із яких будуть:

- вони повинні стосуватись усіх суб'єктів, що забезпечують соціально-економічний розвиток регіону і, на основі такого підходу забезпечувати досягнення масштабних змін в регіоні;

- із врахуванням того, що соціально-економічний розвиток регіону залежить від спільної діяльності усіх суб'єктів господарювання регіону

податкове стимулювання повинне сприяти їх співпраці і не створювати конкуренції між ними;

- повинне сприяти зниженню витрат окремих суб'єктів господарювання у процесі їх участі в соціально-економічному розвитку регіону, сприяти зменшенню ризику при реалізації окремих проектів;

- створювати умови для диференціювання підходів до стимулювання діяльності окремих суб'єктів соціально-економічного розвитку на основі застосування різного набору пільг у залежності від встановлених регіональними органами управління пріоритетів соціально-економічного розвитку та термінами їх досягнення.

Одним із найбільш важливих та дієвих податкових стимулів є податкові пільги. Як стверджує О. Безкровний: «У вузькому розумінні податкові пільги розглядаються виключно з позиції використовуваних ставок по тих чи інших податках, отже, застосовується диференційований метод зниження або підвищення податкової ставки для окремих платників, тому зведення економічної сутності податкової пільги винятково до регулювання податкової ставки суттєво звужує зміст цієї категорії.» [1, с. 274].

Разом з тим необхідно звернути увагу на обґрунтованість застосування податкових пільг. Це обумовлено тим, що: «вони суперечать ідеї забезпечення рівності в оподаткуванні, їхнє безсистемне надання спричиняє нерівномірне податкове навантаження, знижує конкуренцію, вони можуть бути потенційно неефективними і необ'єктивними, провокуватимуть платників до ухилення від сплати податків.» [49, с. 400]. Це обумовлює необхідність при визначенні податкових пільг підходити до них виважено, з врахуванням ролі та значення конкретних суб'єктів господарювання в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. Крім того необхідно враховувати, що чинним законодавством передбачено досить вузький перелік податкових пільг. Так, у відповідності до Податкового кодексу України: «Податкова пільга надається шляхом:

а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;

- б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- в) встановлення зниженої ставки податку та збору;
- г) звільнення від сплати податку та збору.» [30].

Таким чином у органів місцевого (регіонального) самоврядування практично мало можливостей щодо встановлення реального податкового стимулювання через застосування податкових пільг.

В основі відбору податкових пільг та їх застосування повинна бути покладена їх ефективність. На основі проведеного дослідження сформовані підходи до визначення ефективності податкових пільг у процесі забезпечення регіонального соціально-економічного розвитку (рис. 3.2).

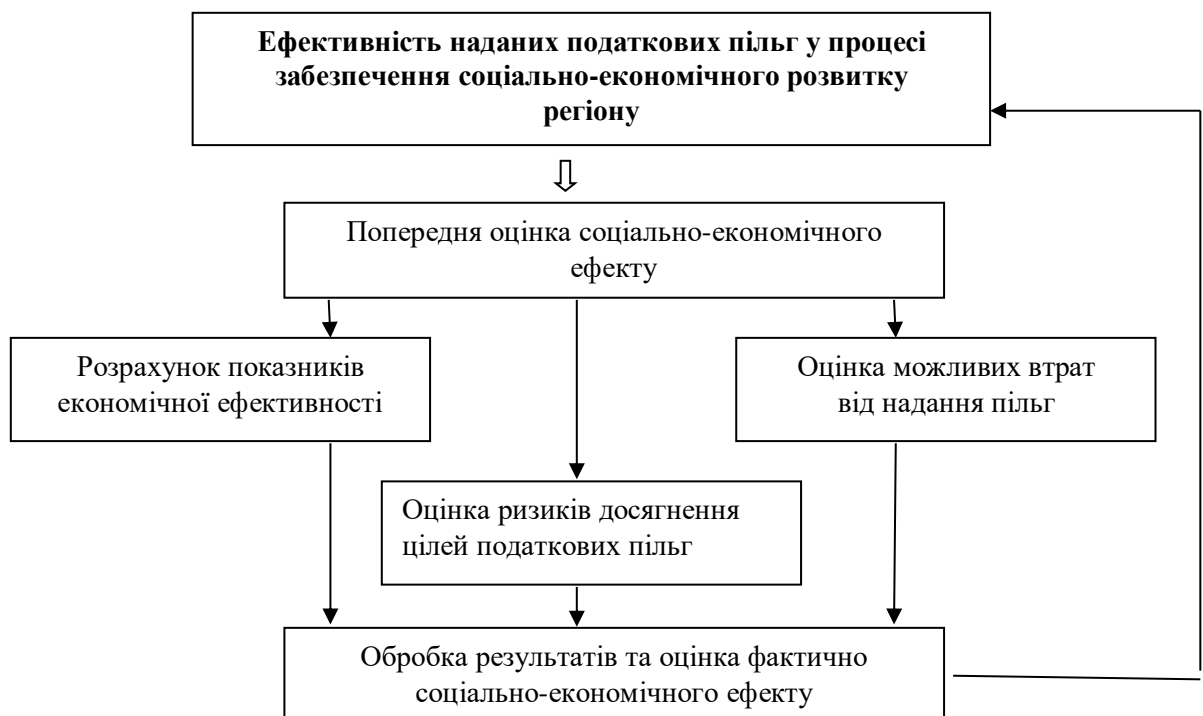

Рис. 3.2. Оцінка попереднього та фактично отриманого соціально-економічного ефекту застосування податкових пільг

Джерело: розроблено автором

При цьому податкові пільги стимулювання соціально-економічного розвитку регіону повинні надаватись із врахуванням певних умов, основними із яких повинні бути:

- повинні стосуватись усіх суб'єктів господарювання, що забезпечують досягнення поставлених цілей соціально-економічного розвитку регіону;
- обґрунтування наданих пільг соціально-економічними результатами розвитку регіону та запобігання економічним збиткам від необґрунтованого та надмірного їх надання;
- чітке законодавчо-нормативне регулювання порядку надання пільг та участь у цих процесах органів місцевого самоврядування.

У цілому при визначенні податкових пільг у процесі стимулювання соціально-економічного розвитку регіону необхідно враховувати і те, що втрати від зниження податків, тримані у результаті їх надання, повинні покриватись перевищенням надходження податків у майбутньому від їх зниження сьогодні. Це обумовлюється тим, що реальний ефект проявляється із часом, тобто має певне часове відтермінування, інколи – досить тривале. Необхідно враховувати і те, що соціальний ефект досить часто розрахувати, оскільки він часто виражається показниками, які важко або ж неможливо оцінити економічними вимірниками.

3.3. Застосування цільових програм соціально-економічного розвитку регіону.

Питання, що стосуються соціально-економічного розвитку регіонів потребують залучення значних фінансових ресурсів, що в умовах військового стану є досить проблематичним. Але не менші проблеми виникають при забезпечення ефективного використання наявних фінансових ресурсів безпосередньо на досягнення цілей соціально-економічного розвитку. Важливою умовою цього є забезпечення саме цільового використання залучених з різних джерел усіх видів ресурсів і, у першу чергу – фінансових. Важливим засобом досягнення цього є реалізація регіональних цільових програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток конкретних регіонів, одним із структурних елементів яких має бути формування в достатніх обсягах та цільове

використання фінансових ресурсів. Особливу увагу при виконанні таких програм необхідно звертати на їх комплексність.

Слід відмітити, щ в чинному законодавстві відсутнє трактування «регіональна цільова програма». Закон України «Про державні цільові програми» вказує, що: «Державна цільова програма - це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.» [10]. Разом з тим, у цьому ж Законі приводиться класифікація таких програм і вказується, що вони: «охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади;» [10].

Основним завданням реалізації таких програм є реалізація функції держави щодо впливу на соціально-економічні процеси її розвитку, вони виступають одним із інструментів державного регулювання економіки.

Подібні функції повинні виконувати і регіональні програми соціально-економічного розвитку. Вони, з однієї сторони повинні враховувати загальнодержавні інтереси соціально-економічного розвитку, з іншої – особливості регіонального розвитку та його пріоритети, обумовлені цими особливостями (природно-кліматичними, економічними, історичними, соціальними, демографічними тощо).

Розробка регіональної програми соціально-економічного розвитку повинна передбачати, на нашу думку, виконання трьох основних положень:

- об'єктивний та розширений аналіз стану економіки та соціальної сфери регіону;
- вибір та аналіз цілей реалізації програми;
- формування організаційно-економічного механізму та вибір фінансових інструментів виконання та регулювання програми.

В основі побудови програми соціально-економічного розвитку регіону повинні лежати певні принципи. До таких, на нашу думку, можна віднести:

- наукова обґрунтованість, що досягається через формування та ефективне використання наукових методів у процесі розробки, реалізації а оцінки результативності програми;

- комплексність та системність, що має на увазі підхід до розробки та виконання цільової програми як комплексу взаємозв'язаних та взаємообумовлених системи заходів, спрямованих на вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіону;

- принцип цілеспрямованості, що передбачає орієнтацію всіх ресурсів програми (організаційних, матеріальних, фінансових, людських) на виконання поставлених завдань та досягнення поставлених цілей;

- принцип об'єктивності та регульованості, що передбачає відповідність цілей програми та методів їх досягнення реальним умовам функціонування регіонального соціального та економічного середовища та можливості управлінського впливу на нього із врахуванням можливих змін його функціонування;

- принцип ефективності, що передбачає співставлення кінцевих результатів виконання програми із затратами на її реалізацію, ефективне використання усіх видів ресурсів із різних джерел їх формування, розрахунок системи показників для аналізу оцінки соціальної та економічної ефективності проекту;

- принцип транспарентності (прозорості) та підзвітності, що передбачає висвітлення усіх етапів та показників виконання програми у доступних засобах інформації;

- принцип контрольованості програм, що передбачає контроль за виконанням програми на всіх етапах її розробки та реалізації зі сторони конкретних органів управління різного рівня (державного, регіонального, місцевого), прийняття на основі цього необхідних управлінських рішень.

Розробка та реалізація програми передбачає практичну реалізацію декількох послідовних етапів (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Схема розробки та реалізації програми соціально-економічного розвитку регіону

Джерело: розроблено автором

Одним із найбільш важливих елементів виконання програм соціально-економічного розвитку регіону є оцінка їх ефективності на всіх етапах її реалізації. При цьому необхідно звернути увагу на декілька аспектів такої оцінки, основними із яких є:

- оцінка повинна бути безперервною та охоплювати всі етапи виконання програми;
- необхідно використовувати уніфіковану систему показників, єдину для всіх етапів виконання програми, що забезпечить їх співставність та можливість для порівняння;

- необхідно враховувати те, що багато параметрів соціального розвитку регіону проблематично або ж взагалі неможливо оцінити економічними вимірниками.

Схематично система контролю ефективності виконання програми соціально-економічного розвитку регіону приведена на рис. 3.4.

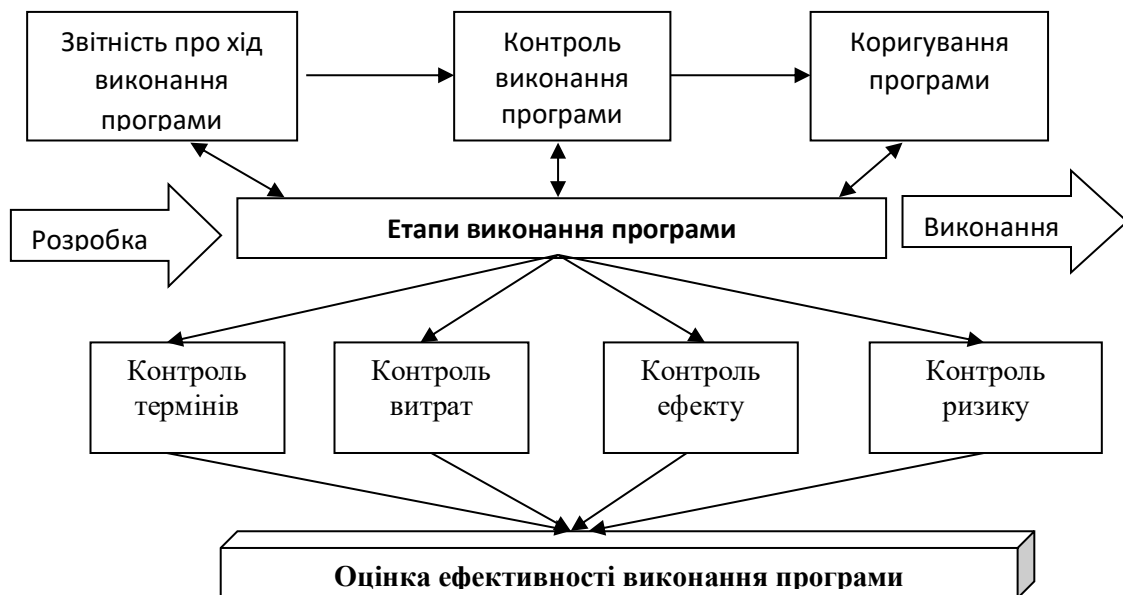

Рис. 3.4. Оцінка ефективності реалізації програми соціально-економічного розвитку регіону

Джерело: розроблено автором

Реалізація приведених вище принципів повинна передбачати їх реальне застосування у практиці розробки та виконання відповідних програм, що неможливе без відповідної організаційної структури, яка теж повинна бути оптимальною. Як справедливо відмічає: «Таким чином, оптимізація організаційної взаємодії відповідальних виконавців та координаторів процесів формування програми має здійснюватися на основі систематизації, коригування їх функцій, які повинні закріплюватися відповідними організаційно-правовими кадровими документами.» [24, с. 165].

У процесі реалізації програми соціально-економічного розвитку регіону необхідно звернути увагу на завдання, що повинні вирішувати. Серед таких завдань, на нашу думку, будуть:

- створення умов, які будуть сприяти реалізації завдань та досягнення цілей реалізації програми;

- створення та впровадження в практику ефективного організаційного механізму управління програмою на основі застосування системи управлінських рішень;

- забезпечення стимулювання своєчасного виконання окремих етапів програми соціально-економічного розвитку та досягнення поставлених цільових завдань;

- створення організаційної інфраструктури, необхідної для успішної реалізації програми та її фінансового забезпечення.

Разом з тим реалізація програми у значній мірі залежить від рівня ризику у досягненні її результатів, які визначають рядом факторів як внутрішнього, так і зовнішнього по відношенню до регіону характеру.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів сутності та змісту соціально-економічного розвитку регіону, його оцінки, визначення основних напрямків розвитку, можна зробити певні висновки та сформулювати конкретні пропозиції.

1. На основі дослідження сформульованих в науковій літературі підходів до визначення сутності поняття «соціально-економічний розвиток регіону» можна характеризувати його як сукупність позитивних змін в економічній та соціальній сфері регіону які призводять до зростання економіки регіону та рівня життя населення. У даному визначенні регіон буде представляти собою конкретну територію з певними особливостями розвитку та стану (природно-кліматичні, історичні), що підкреслюють його особливості в державі у цілому та суттєво впливають на його соціально-економічний розвиток як окремої території держави.

2. Успішний соціально-економічний розвиток регіону потребує відповідного фінансового забезпечення. Термін «фінансове забезпечення» представляє собою процес формування у суб'єкта господарювання фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для виконання покладених на нього функцій та завдань, ефективного їх використання. Проведено дослідження сутності та змісту фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону, яке можна характеризувати як формування у розпорядження регіону необхідних фінансових ресурсів, достатніх для виконання соціальних та економічних функцій та ефективного їх використання.

3. В основі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону лежить формування у його розпорядженні достатніх фінансових ресурсів. Визначено особливості формування фінансових ресурсів регіону, серед яких: специфіка використання фінансових ресурсів обумовлюється особливістю їх формування та напрямками використання для задоволення соціальних та економічних потреб розвитку регіону; формування фінансових ресурсів регіону проходить за рахунок різних джерел, що обумовлює застосування різних

підходів, методів та інструментів у процесі управління ними; залежність величини та структури фінансових ресурсів від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, що суттєво впливають на їх формування та використання, обумовлюють необхідність пошуку нових шляхів та методів забезпечення ефективності цих процесів.

4. Фінансовий механізм забезпечення соціально-економічного розвитку як сукупність підходів та конкретних фінансових інструментів спрямованих на практичну реалізацію завдань соціально-економічного розвитку регіону і включає до свого складу: законодавчо-нормативне забезпечення його ефективного функціонування; організаційне забезпечення соціально-економічного розвитку регіону у цілому в межах соціально-економічного розвитку держави у цілому; систему показників, що характеризують формування та використання фінансових ресурсів; розробку стратегії та тактики реалізації завдань соціально-економічного розвитку; фінансові інструменти реалізації соціально-економічного розвитку регіону.

5. В основі ефективного використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону лежить використання відповідних фінансових інструментів, які, поряд із правовим та організаційними, виступають у якості елемента стимулювання соціально-економічного розвитку регіону. В ринкових умовах вони виступають одним із основних елементів саме ринкового а не адміністративного регулювання регіонального розвитку. Фінансові інструменти повинні вибиратись на основі застосування певних принципів, основними із яких будуть: ефективність (орієнтація на раціональне використання фінансових ресурсів регіонального розвитку); еластичність (можливість коригування їх набору та способів використання у процесі виконання завдань соціально-економічного розвитку); можливість математичної оцінки (застосувань системи показників для оцінки застосування окремих фінансових інструментів); системність (окремі фінансові інструменти є складовими певної ієрархічної системи).

6. Проведено дослідження соціально-економічного розвитку, у тому числі – соціально-економічного розвитку України у цілому та Волинської області зокрема. На основі розрахунку конкретних показників виявлено загальні тенденції та проблеми, у тому числі у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку, наявності фінансових ресурсів та ефективності їх використання. У цілому можна обґрунтовано стверджувати, що показники, що характеризують соціально-економічний розвиток регіону дещо нижчі, ніж по Україні у цілому. Разом з тим, вони відповідають величині та тенденції розвитку відповідних показників сусідніх областей.

7. В роботі визначені напрямки та сформульовані пропозиції щодо удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Серед основних напрямків доцільно виокремити - формування у розпорядженні регіональних (територіальних) органів місцевого самоврядування фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для виконання покладених на них завдань; забезпечення ефективного використання на основі впровадження ефективного фінансового контролю; побудова відповідного дієвого фінансового механізму із застосуванням системи економічних показників та фінансових інструментів його практичної реалізації.

8. Сформульовані пропозиції щодо стимулювання соціально-економічного розвитку регіону, у тому числі – застосування податкових пільг. Вони повинні надаватись із врахуванням певних умов: вони повинні стосуватись усіх суб'єктів господарювання, що забезпечують досягнення поставлених цілей соціально-економічного розвитку регіону; обґрунтування наданих пільг соціально-економічними результатами розвитку регіону та запобігання економічним збиткам; чітке законодавчо-нормативне регулювання порядку надання пільг та участь у цих процесах органів місцевого самоврядування.

9. Ефективним засобом прискорення соціально-економічного розвитку регіону є розробка та використання регіональних цільових програм, що повинне передбачати виконання наступних основних положень: об'єктивний та розширений аналіз стану економіки та соціальної сфери регіону; вибір та аналіз

цілей реалізації програми; формування організаційно-економічного механізму та вибір фінансових інструментів виконання та регулювання програми. Запропонована схема розробки та реалізації регіональної комплексної програми соціально-економічного розвитку та оцінки її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкровний О. В. Податкові пільги: сутність та сучасні підходи до ідентифікації і застосування. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 273-278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifretr_2020_42_48
2. Богун М. М. Фінансове забезпечення економічного розвитку країни. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2015. Т. 20, Вип. 4. С. 9-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_4_3
3. Далевська Т. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 4. С. 20-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2016_4_4
4. Дмитровська В. С., Солоджук Т.В., Максимів М.С. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 15(2). С. 147-159. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2019_15\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2019_15(2)_20)
5. Добрик Л. О. Передумови і чинники впливу на соціально-економічний розвиток регіону. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 3-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2018_2_3
6. Долішній М., Мошонець О. Ринкові механізми регіонального управління. *Регіональна економіка*. Львів, 2001. № 1. С. 7-17.
7. Євтушенко Ю. В. Концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 1. С. 279-287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2024_1_25
8. Євтушенко Ю. В. Концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 1. С. 279-287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2024_1_25

9. Жученко А. М. Політика стимулювання стійкого регіонального розвитку: зміст та види. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки.* 2017. Вип. 24(2). С. 10-15. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_24\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_24(2)_3)
10. Закон України «Про державні цільові програми». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T041621?an=150>
11. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
12. Качмарський Є. І. Регіональна політика в умовах військового стану в Україні. *Політичне життя.* 2023. № 4. С. 37-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2023_4_7
13. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів.* 2022. Вип. 4. С. 68-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2022_4_7
14. Кобеля З. І., Тодорюк С. І., Матійчик О. Д. Соціально-економічний розвиток регіонів та його вплив на регіональні відмінності. *Ефективна економіка.* 2024. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_3_65
15. Ковалевич Д. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* 2009. Вип. 1. С. 237-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2009_1_30
16. Когут І. А. Фінансові інструменти формування спроможних територіальних громад. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки).* 2018. № 3. С. 154-164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2018_3_23
17. Коломийчук Н. М. Система державного фінансового контролю як інструмент соціально-економічного розвитку суспільства. *Ефективна економіка.* 2019. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_10_48
18. Коренюк П. І., Данік Н. В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. *Науковий вісник Миколаївського державного*

- університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. 2013. Вип. 5.1. С. 50-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2013_5
- 19.Крисоватий А. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1. С. 8-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2023_1_3
- 20.Крисоватий А., Луцик А. Податкові аспекти соціального добробуту в Україні. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 7-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2016_2_3
- 21.Кукурудза І. І. Соціально-економічний розвиток України в умовах поглиблення відносин з ЄС. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 3-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2018_1_3
- 22.Курносенко Л. В. Соціальний розвиток: традиційні та сучасні підходи до вивчення. *Демократичне врядування*. 2020. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2020_1_3
- 23.Лещух І. В. Вплив обласного центра на соціально-економічний розвиток районів. *Облік і фінанси*. 2020. № 3. С. 131-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2020_3_20
- 24.Мадих А. А. Систематизація функцій та оптимізація взаємодії учасників процесу формування програми соціально-економічного розвитку міста. *Научный вестник Донбасской государственной машиностроительной академии*. 2014. № 1. С. 159-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdgma_2014_1_24
- 25.Мельник В. В. Соціально-економічний розвиток України та державне регулювання економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 73. С. 13-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2022_73_4
- 26.Мельничук Л. М. Фінансове забезпечення соціального розвитку регіонів України: виклики та шляхи їх вирішення. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Вип. 3. С. 65-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/puau_2018_3_15

27. Міністерство фінансів України. Бюджет, 2022. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538
28. Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2021_10_9
29. Нечипоренко А. В. Зарубіжний досвід використання фінансових інструментів стимулювання регіонального розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 25(2). С. 97-101. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(2)_22)
30. Податковий кодекс України. Редакція від 16.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
31. Про засади державної регіональної політики: Закон України : редакція № 4059-ІХ від 19.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
32. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України : від 08.09.2005 № 2850-ІУ. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_stimulyuvannya_rozvitku_regioniv/statja-1.htm
33. Пугачевська К. Й. Регіональний розвиток як чинник формування конкурентоспроможності економіки регіону. *Innovation and Sustainability*. 2023. Iss. 3. - С. 63-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innsus_2023_3_9
34. Пустовіт Б. О., Шандар А.М. Соціальний розвиток в Україні в контексті активізації діяльності соціального бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 3. С. 60-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2022_3_9
35. Рудик О. А. Соціально-економічний розвиток територіальних громад: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2019. Вип. 36. С. 93-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2019_36_18

36. Сердюк Д., Волок А. Понятійно-категоріальний апарат дослідження сфери фінансування сталого розвитку. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2. С. 317-337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2023_2_23
37. Словник-довідник економіста та менеджера ; кол. авт. ; за ред. д.е.н., проф. Н. І. Верхоглядової. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2022. 156 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/7936/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6.pdf
38. Статистичний збірник «Бюджет України» 2021 рік. Київ. 2022 рік
39. Статистичний щорічник «Волинь 2023 рік» / головне управління статистики у Волинській області. Луцьк, 2024 рік, 320 с.
40. Статистичний щорічник України за 2021 рік. / Державна служба статистики України. Київ, 2022 рік, 444 с.
41. Статистичний щорічник України за 2023 рік. / Державна служба статистики України. Київ, 2024 рік, 265 с.
42. Сторожук І. П. Теоретичні аспекти категорії «державна податкова політика». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 6(3). С. 20-24. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_6\(3\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_6(3)_6)
43. Струк Н. П. Соціально-економічний розвиток територіальних громад і місцеве оподаткування: взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_31
44. Тарангул В. І. Теоретичний базис формування фінансового механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка*. 2011. Вип. 17. С. 138-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_17_18

- 45.Томілін О.О., Тютюнник Ю.М., Бражник Л.В., Дроботя Я.А. Фінансово-економічний словник – довідник / за наук. ред. проф. О. О. Томіліна / Полтава: ПДАУ. 2023. 108 с.
- 46.Тулай О. Фінансове забезпечення державних соціальних програм: концептуальні домінанти у контексті досягнення Цілей сталого розвитку України. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 4. С. 08-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2020_4_3
- 47.Файвішенко Д., Шпак Ю., Мельніченко О., Самойленко Л., Псюк М. Фінансові інструменти у державному стратегічному розвитку регіонів і міст України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 3. С. 86-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2021_3_11
- 48.Форсюк В. О. Фінансовий механізм та його роль у забезпеченні державної політики у сфері екологічної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_4_18
- 49.Хаустова В., Губарева І., Колодяжна Т. Податкові пільги: бібліометричний і трендовий аналіз. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 6. С. 398-409. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2021_6_40
- 50.Хохуляк О. О. Фінансовий механізм реалізації стратегій сталого розвитку територіальних громад. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 4. С. 80-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2023_4_15
- 51.Черничко С. Ф., Герц М.М., Шлапак М.О. Фінансові інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 222-225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_49_40
- 52.Черничко Т. В., Чорій Ю.Ю. Соціально-економічний розвиток територіальних одиниць в умовах інклюзивної економіки. *Ефективна економіка*. 2024. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_1_28

- 53.Шалашна А. О. Державне фінансове забезпечення економічного зростання. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_12_91
- 54.Шульц С. Л. Добробут територіальної громади: фінансове забезпечення в умовах нової парадигми регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. Вип. 1. С. 59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2021_1_12
- 55.Щур Р. І., Плєць І.І., Урбанович М.М. Фінансові інструменти розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2024. № 1. С. 187-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2024_1_14
- 56.Юшко С. В. Результати виконання та особливості фінансування місцевих бюджетів в Україні. *Academy review*. 2024. № 2. С. 113-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2024_2_9
- 57.Ясіновська І. Ф., Нечитайло О.О. Фінансове забезпечення промислових підприємств в Україні. *Молодий вчений*. 2022. № 12. С. 134-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2022_12_26
- 58.Яцун А., Вдовенко Н. Фінансові інструменти сталого розвитку в аспекті моделювання аграрного сектору економіки України. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. Вип. 5. С. 230-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aabere_2024_5_18